

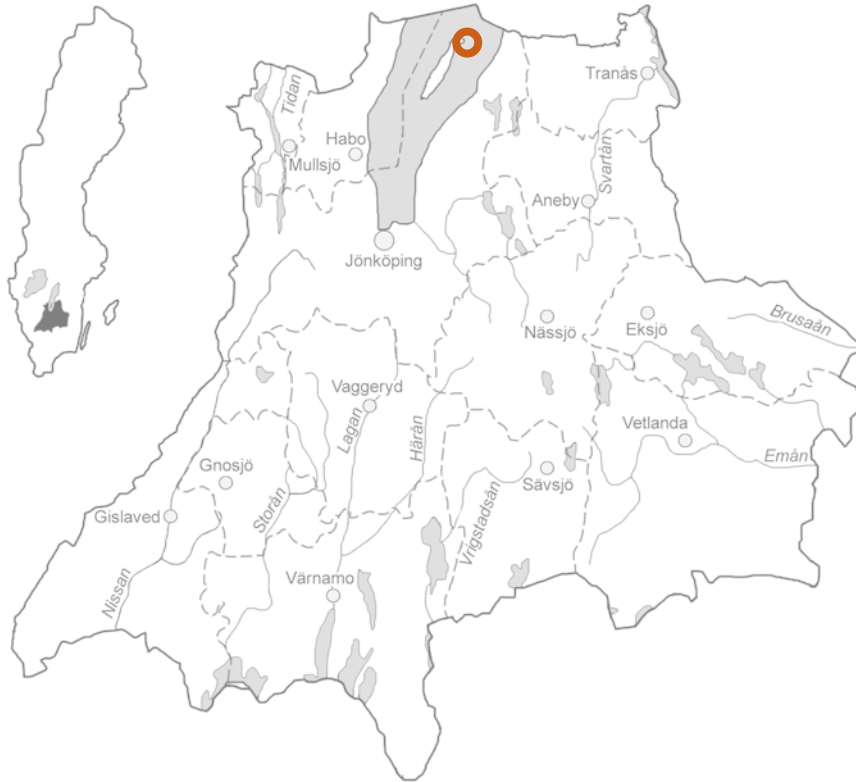
Fragment av en grav

Arkeologisk undersökning i form av räddningsgrävning av grav
L2023:707 inom fastigheten Erstad 2:9, Visingsö socken,
Jönköpings kommun Jönköpings län

Fragment av en grav

Arkeologisk undersökning i form av räddningsgrävning av grav L2023:707 inom fastigheten Erstad 2:9, Visingsö socken, Jönköpings kommun, Jönköpings län.

Jönköpings läns museums dnr: 2023-074

Länsstyrelsens dnr: 431-1823-2023

Rapport, foto och ritningar: Jörgen Gustafsson och Anna Ödeén

Rapportgranskning: Mikael Nordström

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY. Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed sv>.

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd: Fastighetskartan © Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091. Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0) Spridningstillstånd för drönarbilder med geografisk information: LM2023/027140.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2023

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning och metod	7
Topografi	8
Fornlämnings- och kulturmiljö	8
Tidigare undersökningar	8
Resultat	10
Maskinavbaning och handgrävning	10
Del av grav, A1	10
Fynd	11
Utvärdering av undersökningsplanen	11
Administrativa uppgifter	14
Referenser	15
Arkiv	15
Otryckta källor	15
Tryckta källor och litteratur	15

DEN UPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14§§ i Kulturmiljölagen samt genom allmänna råd och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markningrepp i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

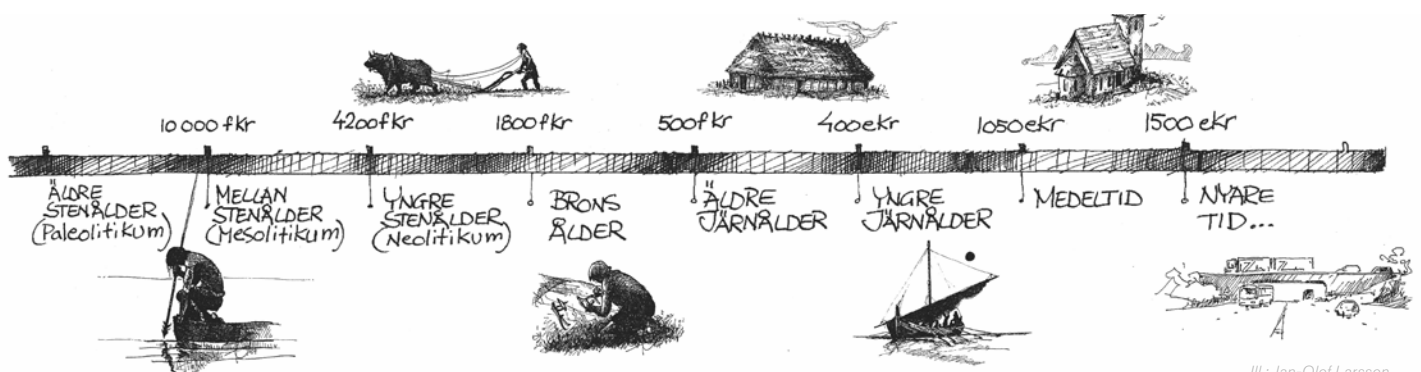
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämningssynpunkt.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

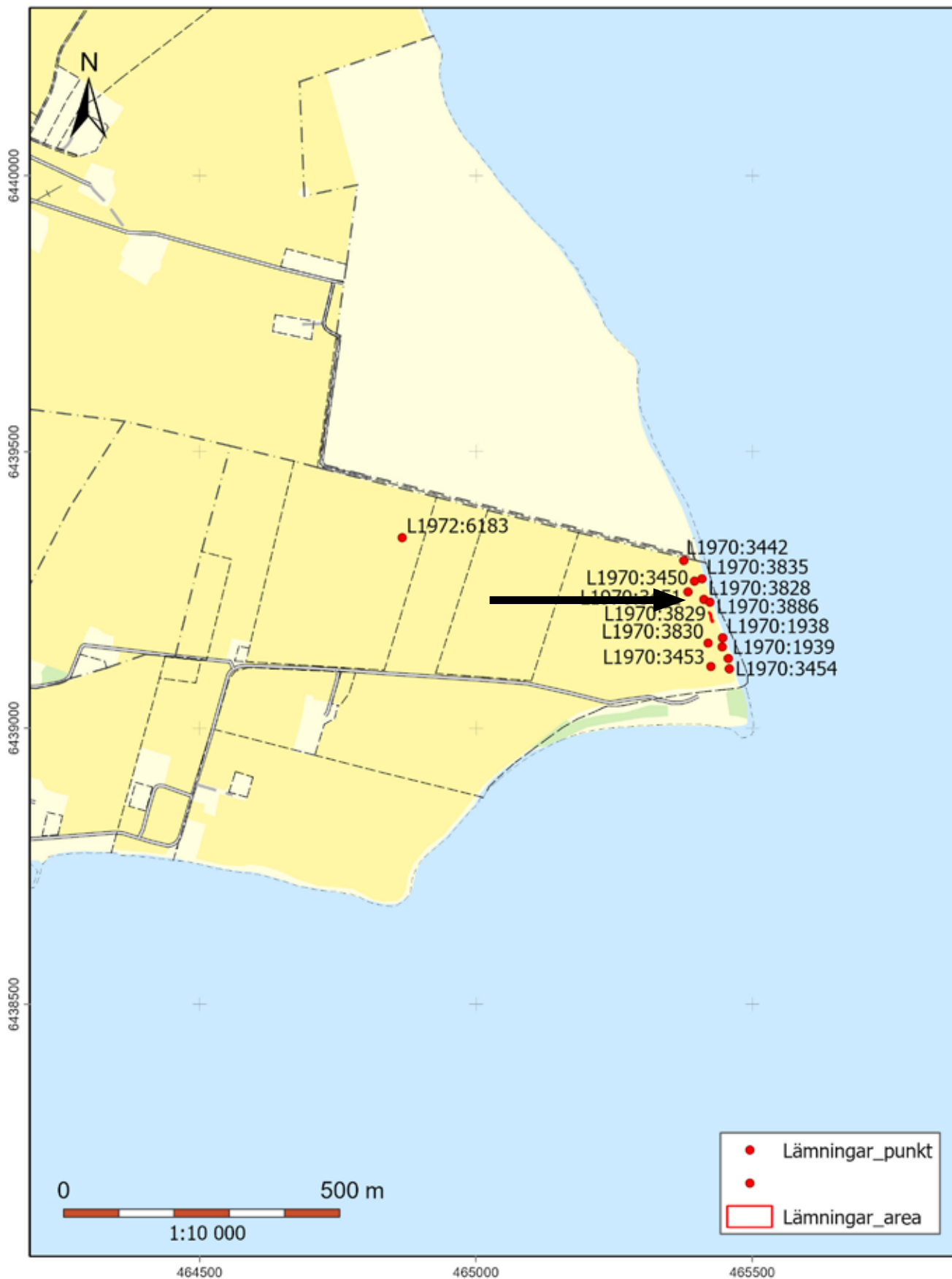
Sammanfattning

Under vintern 2023 kunde nya stenar ses i rasbranten vid Sandudden på norra änden av Visingsö. Tidigare undersökningar på platsen har visat att det i området finns ett flertal gravar från äldre järnålder, men även andra anläggningar som härdar. Stenarna registrerades i Fornreg som grav och fick lämningnummer L2023:707.

I maj 2023 genomfördes en undersökning i form av en räddningsgrävning av graven och ett 20-tal kantställda sandstenshällar påträffades.

Inga fynd gjordes vid undersökningen, men vi bedömer att det var västra kanten av en grav som var bevarad och att övriga delar sedan tidigare har eroderat ner på stranden och ut i vattnet.

Ytan som undersöktes kräver inga fler antikvariska insatser.

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E 3gN. Skala 1:10 000. Undersökningsytan är markerad med en svart pil.

Inledning

Vid ett besök vinter 2023 inom fastigheten Erstad 2:9, på norra änden av Visingsö, kunde stenar ses i rasbranten ut mot Vättern. Med anledning av de gravar och anläggningar som tidigare påträffats i området togs kontakt med Länsstyrelsen och den nypåträffade graven registrerades i Fornsök där den fick lämningsnummer L2023:707.

I mars 2023 mottogs ett förfrågningsunderlag från Länsstyrelsen angående en räddningsundersökning av graven och fältarbetet genomfördes sedan i början av maj samma år.

Fält- och rapportansvarig var Anna Ödeén, antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Den aktuella undersökningsytan var 6 m².

Målsättning och metod

Målsättningen med undersökningen var att ta bort den del av forn lämningen som riskerade att rasa ned mot stranden. Syftet var också att dokumentera lämningen, ta till vara eventuella fornfynd och rapportera resultatet.

Det framkomna resultatet ska i framtiden tjäna som referens och ett komplement till de gravar och anläggningar som har undersökts i området tidigare.

För att nå denna målsättning öppnades först en yta upp med hjälp av grävmaskin. Det var endast grästorven som skalades av och området söktes dessutom av med metalldetektor. Sedan handgrävdes ytan med skärslev ner till de i rasbranten synliga stenarna kom fram och tills vi hade en avgränsning av anläggningen mot väster, det vill säga in mot land. Här ska tilläggas att matjorden på den norra delen av Visingsö är mycket lerig, vilket försvårar handgrävning. Det handlar till stor del om att bända upp mindre bitar av jorden, att skrapa fram en yta är näst intill omöjligt.

Figur 2. Stenarna i rasbranten och platsen innan undersökningen. Foto från sydöst.

De stenar som framkom och schaktet mättes in med hjälp av nätverks-RTK. Vi fotade kontinuerligt, även med drönare för att få översiktsbilder. Metalldetektor användes också fortlöpande under handrensningen av ytan.

Topografi

Platsen för undersökningen ligger i ett flackt område, 90 meter över havet, på den nordöstliga spetsen av Visingsö (figur 1). Rasbranten som avgränsade ytan var omkring 2 meter hög. Strandkanten intill rasbranten förändras också och skiftar i bredd mellan någon enstaka meter till 7-8 meter allt eftersom strömmarna och vindarna växlar. Då rasbranterna inte har något som helst skydd, som till exempel växande träd, blir erosionen här större än på andra sträckor runt ön. Att Visingsö har dessa problem är dock inget nytt, det går att läsa om i diverse historisk litteratur (Ödeén 2016).

Området där graven L2023:707 låg var beväxt med vall och jordarten i området är mer eller mindre kompakt lera, vilkens geologiska benämning är moränlera. Berggrunden består av skiffer och sandsten, den så kallade Visingsöformationen, som är en 1000 meter tjock lagerserie runt Vättersänkan. Den finns bland annat på Vätterns botten, där Visingsö är ett uppstickande parti (Hjort 1987).

Fornlämnings- och kulturmiljö

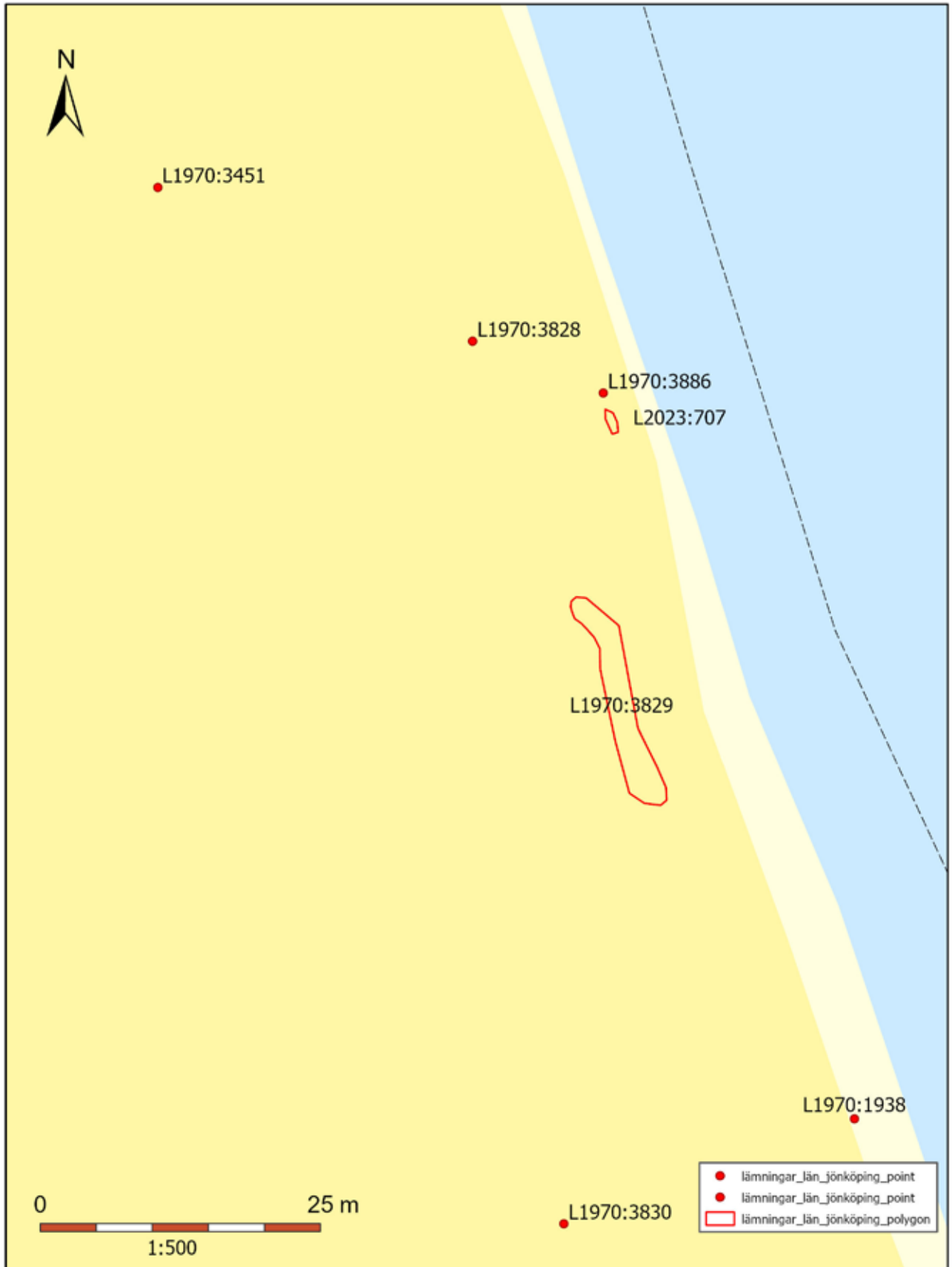
För en genomgång av kulturmiljön i stort på Visingsö under äldre järnålder, men även i området runt den nyupptäckta graven, se rapporten från den senaste insatsen vid Sandudden med tillhörande referenser (Ödeén 2019).

I det direkta närområdet kan dock den urenbrandgrop, L1970:3836, nämnas som undersöktes 2018 och som daterades till förromersk järnålder (Ödeén 2019 och figur 3). Den låg endast 1,5 meter norr om den här aktuella graven. Cirka 20 meter norr om urnebrandgropen har en ristad sandstenshäll påträffats och ytterligare 30 meter norr om denna ligger en härd som har daterats till romersk järnålder, L1970:3835.

Omkring 15 meter i norvästlig riktning samt 15 meter i sydlig riktning ligger fler troliga gravar; L1970:3828–29 (figur 3). Dessa påträffades vid en georadarundersökning som sedan följdes av sökschaktning. Ingen av anläggningarna är dock undersökt. En av dem är registrerad som härd, men det är högst troligt att det rör sig om en brandgrop (Ödeén 2017).

Tidigare undersökningar

Ett flertal insatser har gjorts i området sedan den första graven upptäcktes 2016. De åtgärder som gjorts är i form av undersökningar, metalldetektering och georadarkartering (Ödeén 2016, 2017a och b, 2019).

Figur 3. En plan som visar platsen med den nyupptäckta graven och förhållandet till omgivande lämningar.

Figur 4. Arbetsbild. Jörgen handrensar ytan intill rasbranten. Foto från norr.

Resultat

Maskinavbaning och handgrävning

Innan grästorven togs bort med hjälp av grävmaskin söktes den aktuella undersökningsytan och närområdet av med metalldetektor. Endast ett sentida fyndmaterial påträffades och samlades inte in. Under det fortsatta arbetets gång användes metalldetektor kontinuerligt, även i rasmassorna mot stranden.

Ett schakt som var 2,5 × 2,5 meter öppnades sedan genom att vegetationslagret togs bort. I övrigt var det genom handgrävning som vi gick ned skiktvis till underliggande grund och stenpackningen som kunde ses i rasbranten mot Vättern i öster. Jordmånen på platsen är, som tidigare påpekats, mycket lerig och detta försvårade arbetet. I området runt stenarna var schaktet 0,3 meter djupt. Inom en yta på omkring 1,5 meter från graven grävde vi ner till ett djup av 0,2 meter. Det övriga schaktet var 0,1 meter djupt.

Under arbetet gick också rasmassorna mot stranden igenom med skärsliv.

Del av grav, A1

Det som från stranden och i rasbranten hade iakttagits som en stenpackning var också det, men det var tyvärr endast en liten del kvar av det som vi tolkar bör ha varit en grav.

Konstruktionen utgjordes av kantställda sandstenshällar, med inslag av mindre runda stenar i granit (figur 6 och 8). Sammanlagt rörde det sig om ett 20-tal stenar. Den största hällen var 0,4 × 0,2 meter och ett par stenar något mindre, men övervägande delen var 0,1–0,15 meter i storlek. Några av de mindre stenarna låg i två skikt, men främst rörde det sig om ett skikt stenar.

Den rad av stenar som var bevarad låg i en linje av 1 meter och i rak nord-sydlig riktning. Mellan stenarna låg en fyllning av grå till ljus brun lerig, silt. Enstaka mindre kolbitar fanns i fyllningen.

Figur 5-6. Övre bilden: de första stenarna framträder. Nedre bilden: de stenar som vi tolkade tillhörde graven. Båda bilderna är tagna i lod och har norr uppåt.

Undergrunden i schaktet utgjordes av en ljusbrun till beige lera.

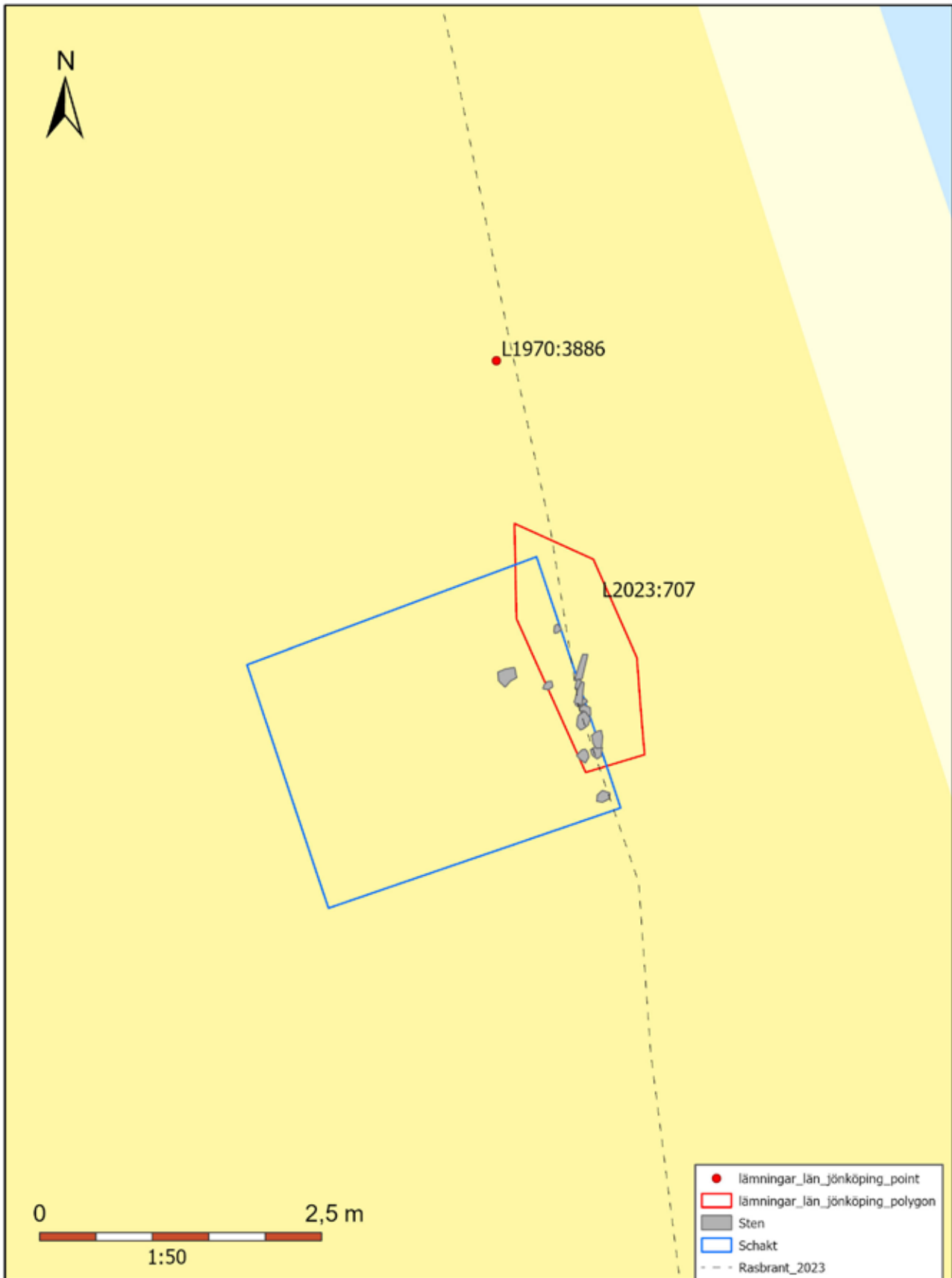
Utifrån stenarnas placering och den direkta närheten till fler gravar bör även denna konstruktion tillskrivas den antikvariska bedömningen grav. Tyvärr hade dock större delen av graven sedan tidigare eroderat ut mot stranden. Vilken typ av grav det har rört sig om eller hur stor den har varit går inte att bedöma utifrån de rester som fanns kvar.

Fynd

Inga fynd gjordes vid undersökningen.

Utvärdering av undersökningsplanen

Jönköpings läns museum anser inte att några avvikelser har skett utan att undersökningen är gjord efter den upprättade undersökningsplanen.

Figur 7. Plan som visar schaktet, de inmätta stenarna och begränsningen för graven L2023:707. Här syns även var rasbranten gick vid undersökningstillfället, i maj 2023.

Figur 8. En närbild av stenarna som fanns kvar av gravkonstruktionen. Norr är uppåt i bilden.

Figur 9-10. Till väster: de stenar som stod mot botten av graven. Norr är nedåt i bilden. Nedan: anläggningstabell.

Anl. nr	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Kommentar
1	Grav	Del av grav bestående av en 1 m lång rad av kantställda sandstenshällar. Stenarnas storlek var 0,1-0,4 meter och de stod i ett till två skikt i N-S riktning.	Ingen antikvarisk bedömning	Undersökt och borttagen

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-1823-2023
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2023-03-14
 Jönköpings läns museums dnr: 2023-074
 Uppdragsgivare: Länsstyrelsen i Jönköpings län
 Fält- och rapportansvarig: Anna Ödeén
 Rapportgranskning: Mikael Nordström
 Fältpersonal: Jörgen Gustafsson, Viktoria Johansson (praktikant) och Anna Ödeén
 Fältarbetstid: 2023-05-02–2023-05-05
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköpings kommun
 Socken: Visingsö socken
 Fastighetsbeteckning: Erstad 2:9
 Koordinater: N:6439224 E:465424
 Koordinatsystem: Sweref 99 TM
 Höjdsystem: RH 2000
 Undersökningsyta: 6 m²
 Fornlämningsnummer: L2023:707
 Fornlämningstyp: Grav
 Tidsperiod: Odaterad
 Fynd nr: -
 Tidigare undersökningar: Jönköpings läns museum arkeologisk rapport: 2016:12, 2017:26 och 2019:20

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ)

Kulturmiljöregistret, Forssök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Otryckta källor

Ödeén, Anna. 2017a. *PM avseende arkeologisk förundersökning, i form av avsökning med metalldetektor, vid påträffade gravar och boplatslämningar, RAÄ-nr Visingsö 216-219 inom fastigheten Erstad 2:9, Visingsö socken i Jönköpings kommun.*

Tryckta källor och litteratur

Hjort, Ingemar. 1987. Naturen på Småländska höglandets hjässa. *Jönköpings läns historia. Småländska kulturbilder 1986-1987*. Red. Rydén, J. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LVIII. Jönköping.

Ödeén, Anna. 2016. *Skelettgrav vid Sandudden. Arkeologisk efterundersökning av nypåträffad skelettgrav på fastigheten Erstad 2:9, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2016:12. Jönköping.

- 2017b. *Nya gravar vid Sandudden. Kartering med georadar samt sökschaktning vid flatmarksgraven RAÄ 216, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2017:26. Jönköping.

- 2019. *Gravfältet på Sandudden. Arkeologisk undersökning av bandgrav RAÄ 233 samt del av gravfältet RAÄ 217, inom fastigheten Erstad 2:9, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2019:20. Jönköping.

ANTIKVARISK BEDÖMNING / KOMMENTAR

Antikvarisk bedömning görs utifrån Riksantikvarieämbetets praxis för tillämpning av kulturmiljölagen (KML). Lämningsstyperna och deras bedömning redovisas i den så kallade *Lämningsstyplistan* som är upprättad och ajourhållen av Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelsen gör den slutliga bedömningen inom ett uppdrag.

Fornlämning

Fornlämning är en lämning som är skyddad enligt kulturmiljölagen. För att kunna bedömas som fornlämning måste den vara äldre än 1850. Tre kriterier måste också vara uppfyllda; det ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Övrig kulturhistorisk lämning

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Möjlig fornlämning

Möjlig fornlämning anges för lämningar som kräver vidare utredning för att den antikvariska bedömningen ska kunna fastställas. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte kunnat fastställa lämningens utbredning.

Ingen antikvarisk bedömning

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller helt förstörda. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

Ej fastställd

Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser till exempel boplatsslägen där en arkeologisk utredning steg 2 krävs för att eventuellt kunna finna spår som inte är synliga ovan mark.

Under vintern 2023 kunde nya stenar ses i rasbranten mot Vättern vid Sandudden på norra änden av Visingsö. Tidigare undersökningar på platsen har visat att där finns ett flertal gravar från äldre järnålder.

I maj 2023 gjordes därför en undersökning av graven samt ytan intill och ett 20-tal kantställda sandstenshällar i påträffades.

Inga fynd gjordes, men vi bedömer att det endast var kanten av en grav som var bevarad och att övriga delar har eroderat ner på stranden och ut i vattnet

